

उक्तैव राजनेन्द्रं तं चकर्त्त नखरैर्भयम् । पञ्चतुण्ड
प्रहारैश्च बहुभ्यो जजेतीकृतम् । चक्षार रुधिरं
भूरि गिरिमस्तययैरिष । स बध्यमानोऽष्टध्रेण रामप्रिय
हितेपिण्या । खड्गमादाय चिच्छेद भुजो तस्य पत-
त्रिणः । निहत्य गृध्रराजं स भिक्षाभ्रशिखरोपमम् ।
जडमाचक्रमे सीतां गृहीत्वाङ्गेन राजसः भा० व०
२७२ अ० तत्कथा दृश्या ।

जटाल पु० जटा-अस्त्रार्थे सिद्धा० लक्ष् । १वट्टके २कञ्चु रे
१तुक्के ४गुगुलौ च राजनि० ५जटायुक्ते त्रि०
‘चोरिणः शिखिनश्चास्य जटालोर्द्धशिरोरुहाः’
हरिवं० १८२ अ० । ६जटामांस्यां स्त्री राजनि० ।

जटावत् त्रि० जटा-अस्त्रार्थे मत्स्यपु नक्षत्रः । १जटायुक्ते
स्त्रियां ङीप् सा च २जटामांस्यां राजनि० ।

जटावल्ली स्त्री जटैव वल्ली । रुद्रजटायाम् राजनि० ।

जटामुर पु० जटायुक्तोऽमुरः । १अमुरभेदे । स च ब्राह्मण-
रूप रुद्रना वनगतयुधिष्ठिरायासे स्थित्वा भीमे वनान्तरं-
गते युधिष्ठिरादिभ्य सङ्गतां द्रौपदीं जहार ततोयदृष्ट्वा
मात्रेण भीमेन हतः । तत्कथा यनपर्वणि जटामुरवध
पर्वणि दृश्या । २तदधिष्ठाने देगभेदे स च देशः वृ० स०
१४अ० कूर्मविभागे ऐशान्यः सुक्तः । “भक्षापलो जटामुर
कुण्डलप्रसोपकुचिकाख्याः” ।

जटामुरवध पु० जटामुरस्य वधमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः अथ
व्याख्यायिकायां लुप् लपि व्यञ्जवचनत्वात् पुंस्त्वम् ।
भारततनपर्वात्तर्गतेऽगान्तरपर्वभेदे । “जटामुरवधः पर्व
यज्ञयुद्धमतः परम्” भा० व्या० अ० वनपर्वणि अवा-
नपर्वोक्तौ ।

जटि (टी) पु० जट-इत् । १वट्टके, शङ्करा० २जटायां
२सम्भे उणादिको० ४जटामांस्यां स्त्री वा ङीप् अमरः ।
ङीवत्तः ५पर्वटीष्टके शङ्कर० ।

जटिन् पु० जटा अस्त्यस्य इनि । १कुत्ते (पाकुड) अश्वत्थहस्त्य-
पत्रयुक्ते वृक्षभेदे । २जटावति त्रि० । “सुरापानापतु-
त्तार्थं चौरवामा जटी ध्वजी” मनुः ।

जटिल पुं स्त्री जटा-अस्त्रार्थे पिच्छा० इलच् । १सिंहे
शब्दच० स्त्रियां जातित्वात् ङीप् । २जटायुक्ते त्रि० ।
“विवेक कश्चिज्जटिलस्तपोयनम्” कर्मा० “मुण्डो वा
जटिलो वा स्यात् अथ वा स्यात् शिखाजटः” मनुः ।
३मञ्जुचारिण च । “जटिलज्ञानधीयानं दुर्बलं कितवं
तथा” मनुः । स्त्रियां टाप् ४जटावत्यां स्त्रियां ।

५जटामांस्यां अमरः ६पिप्पल्यां मेदि० । ७वचायाम्
८उड्डायां रत्नमाळा एदमनकट्टके राजनि० ।

जटु(डु)ल पु० जट-उजच् ण्यो टल्य ङी वा । देहस्य
क्षणचिह्नभेदे पिप्पौ (जडुल) अमरः ।

जठर पुंन० जायते जन्तुर्गर्भो वाङ्मि जन-अर-ठान्तादेशः ।
१कुत्तौ । २बद्धे, ३कठिने च त्रि० मेदि० । ४देशभेदे
“अतजडं जनपदान्” इत्युपक्रमे “जठराः कुकुराद्यैव
सदृशीणांश्च भारत” भा० भी० ६अ० । “आस्तोऽस्याः
जठरे वीर्यमविप्रहृतम् सुरद्विषाम्” भाग० ७।७।६।
“वायुवेगसमौ वीरौ जठरौ तरुणोत्तमौ” रासा०
अयो० १०७।१२। “यः कदाचित् सम्यक् पचति कदा-
चिदाध्मानमूलोदावर्तान्तिसारजठरगौरयान्त्रजूनप्रवाह-
णानि कृत्वा स विषमः” सुश्रु० । जठरयन्त्रणा जठर-
व्यथा जठरामयः ।

जठरमुद् पु० जठरं मुदति रेचनाय मुद-किप् इत्०
आरग्वधे (साँदाल) शब्दच० तस्य सेवने हि
जठरमङ्गान्तस्य तथात्वम् ।

जठराग्नि पु० जठरस्थितोऽग्निः । कौत्सेये अन्नादिपाचके
वङ्गौ “अन्नरसोजठराग्निना पच्यमानोरक्तानां प्रतिपद्यते”
मिताक्षरा जठरानलादयोऽप्यत्र “जठराग्निर्हि वायुना
संघुत्यमाणोऽन्नं पचति नत्पकारो योगार्णवे उक्तो यथा
“आयुष्यं भुक्ताहारं स वायुः कुरुते द्विधा । संप्र-
विश्यान्नमध्यं तु पृथक् किट्टं पृथक् मलम् । अग्नेरुर्ध्वं
जलं स्याथ तदन्नञ्च जलोपरि । जलस्याधः स्वयं प्राणः
स्थित्वाग्निं धमते शनैः । वायुनाध्मायमानोऽग्निरत्यु-
ष्णं कुरुते जलम् । अन्नं तदुष्णतोयेन समन्तात् पच्यते
पुनः । द्विधा भवति तत् पक्वं पृथक् किट्टं पृथक् रसम् ।
रसेन तेन ता नाड्यः संपूर्णान्ते क्रमण च । प्रतर्पयन्ति
सम्पूर्णान्ताश्च देहं सभस्मतः” ।

जठरामय पु० इत्० । उदररोगे राजनि० अतिसारशब्दे
१०।६४० दृश्याम् । जठरगदादयोऽप्यत्र । “भवति धरणि
जे चतुर्थगे ज्वरजठरगदाद्विषयः” वृ० स० १०४अ०

जठल न० जठरं साहस्येनास्तस्य अर्थ० अच् रस्य लः ।
जठरवदुदकाधारे “चतस्रो नाड्यो जठलस्य जुष्टाः” ऋ०
१।१८२।६। जठलस्य जठरवदुदकाधारस्य भा० ।

जड त्रि० जलति घनीभवति जल-अच् डल्य लः । १इ
वानिष्टं वान नेति योमोहात् । परवशग. भवेदिह
नाम्ना जडसंज्ञकः पुरुषः । कलचणे १मन्दबुद्धौ २मूर्ख